

N:o 49.

Ank. till Riksdagens Kansli den 14 April 1886, kl. $\frac{1}{2}$ 12 midd.

Utlåtande, i anledning af väckta förslag i fråga om egande- och dispositionsrätten till vissa under bruk och fabriker skatteköpta hemman.

(I. A.)

Under anförande, hurusom en mängd kronans hemman blifvit till understöd för bruk eller fabrik sålda till skatte åt vederbörande bruks- eller fabrikssegare med förbehåll, att hemmanen ej finge skiljas från det bruk eller den fabrik, till hvars förmån försäljningen skett, samt att, derest bruket eller fabriken nedlagts, kronan ansetts kunna på grund af föråldrade författningar återtaga sålunda sålda hemman, har Herr C. A. Bäckström i en inom Första Kammaren väckt motion (N:o 3), med afseende å den frihet, som numera vore bruks- och fabriksrörelsen medgifven samt till beredande af trygghet i eganderätt och inteckningsrätt jemväl hvad ifrågavarande slags hemman angår, föreslagit, att Riksdagen måtte fatta beslut, att, derest utfärdadt skattebref innehölle, att skatteupplåtelsen skett till understöd för bruk eller fabrik och att hemmanet ej finge derifrån skiljas, sådant hädanefter ej skulle medföra behörighet för kronan att yrka rubbning af egares och inteckningshafvares rätt.

I sammanhang med denna till Stats-Utskottets handläggning öfverlemnade motion har Utskottet ansett sig böra behandla jemväl en af Herr C. F. Wærn i Första Kammaren väckt och till Utskottet remitterad mo-

Bih. till Riksd. Prot. 1886. 4 Saml. 1 Afd. 30 Häft.

tion (N:o 6), deri motionären, beträffande en särskild grupp af ofvannämnda hemman, nemligen dem, hvilka, såsom för något bruk omistliga, bruksegaren berättigats att framför åbon köpa till skatte med vilkor, att denne skulle sitta odrifven, anført, att genom den rättighet, som jemlikt Kongl. kungörelserna den 24 Maj 1878 och den 23 December 1881 blifvit medgifven åt bruksegaren att sälja sin skatterätt till åbon och åt denne senare att försälja sin åborätt till bruksegaren, det förhållande komme att inträda, att i förra fallet hemmanet helt och hållet skildes från bruket, hvaremot i det senare, eller då bruksegaren inköpte åborätten, rättigheten att förblifva egare till hemmanet icke tillkomme honom, om bruket nedlades. Då denna inskränkning i eganderätten dels syntes motionären högeligen orättvis, och dels lätt kunde tillintetgöras på det sätt, att bruksegaren sålde skatterätten till åbon och sedermera af denne inköpte hemmanet med så väl åbo- som skatterätt, har motionären föreslagit, att det måtte i lag stadgas, att bruksegare, som innehar åborätt till något under bruket skatteköpt hemman, skall vid skattemannarätten till hemmanet bibehållas äfven i det fall att bruket nedlägges.

Till ledning för omdömet, i hvad mån den eftergift från statens sida, som motionärerne ifrågasatt, må anses vara af rättvisa och billighet påkallad, har Utskottet ansett sig böra lemna en redogörelse för förhållandet med här ifrågavarande försäljningar till bruk och bergverk.

Bergshandteringen har städse och icke minst i äldre tider ansetts såsom en af landets vigtigaste näringar. Genom frambringande af metaller bildades nemligen nytt kapital och, jemte det näringen lemnade sysselsättning och utkomst åt ett betydligt antal menniskor, var den skatt, som under benämning af tionde och hammarskatt af bruken utgjordes, en för staten vigtig inkomstkälla. Till gengäld härför omhuldades ock denna näring från statens sida, och då erforderlig tillgång till skogsprodukter utgjorde ett af de hufvudsakligaste villkoren för näringens bestånd och utveckling, anvisades för ändamålet åtskilliga kronoskogar. Dessa innehades till en början afgiftsfritt; men jemlikt Kongl. brefvet den 14 Mars 1689 belades jernverken för de dem anslagna skogar med en viss årlig arrende- eller rekognitionsafgift, hvilken utgick af stångjernshamrar med 2 öre och af masugnar med 1 öre silfvermynt för hvarje stafrum ved, som efter uppskattning ansågs vara för bruksdriften behöfligt och kunde med skogens bestånd afverkas. Denna afgift höjdes jemlikt Kongl. brefvet den 24 November 1747 till respektive 6 och 3 öre silfvermynt för hvarje stafrum. De s. k. ädlare verken äfvensom jerngrufvor skulle dock jem-

likt Kongl. brefvet den 7 November 1690 och Kongl. resolutionen den 11 December 1696 åtnjuta befrielse från sådan afgift. Såsom vilkor för begagnande af dessa skogar gälde i allmänhet å verksegarnes sida, att bruksrörelsen fortsattes och skogarne icke anlätades utöfver hvad för verkens behof kräfdes, hvaremot, och för så vidt den vid verkens anläggning privilegierade tillverkning var på virkesfång från statens skogar grundad, staten icke ansågs ega rätt att, så länge nyssnämnda vilkor af verksegaren fullgjordes, återkalla den skedda upplåtelsen. Då ifrågavarande skogar ofta voro större, än som för verkens behof erfordrades, och staten sålunda utan att gagna verksegarne gick miste om den inkomst, som kunde erhållas af de för verkens fortsatta bedrifvande öfverflödiga skogsområdena, föreskrefs genom Kongl. kungörelsen den 4 Februari 1811 bland annat, att, sedan hvarje rekognitionsskog blifvit å karta affattad och undersökning egt rum till utrönande af verkets behof af skogsprodukter och huru mycket som för detta ändamål kunde påräknas från dem af verkets egna skogar, på hvilka smidet var grundadt, samt i hvad mån rekognitionsskogen vore för det återstående behovet erforderlig, vederbörande myndighet skulle genom utslag bestämma, huruvida rekognitionsskogen i sin helhet eller endast en viss del deraf borde få under bruket bibehållas; att den verket tillerkända skogstrakt skulle, der verkets egare önskade skatteköpa densamma, till hemmantal indelas och skattdäggas, hvarvid de för verkets räkning å skogen upptagna torp eller odlingslägenheter skulle bilda stommar för de nya hemman, som komme att af skogsmarken bildas, och hvarje helt mantal tilldelas från 1,200 till och med 3,000 tunnland, allt efter markens beskaffenhet och bördighet samt skogens återväxt och årliga afkastning m. m.; samt att verkets egare skulle medelst erläggande af sex års räntor efter kronovärde till skatte köpa de sålunda tillkomna hemmanen med skyldighet dels att utgöra räntorna, emot det att den dittills erlagda rekognitionsafgiften upphörde, och dels att allt frångent bibehålla hemmanen till bruket, hvarom förbehåll skulle i skattebrefvet införas.

Enligt hvad skatteregleringskomitén i sitt den 13 September 1882 afgifna betänkande angående skatteförhållandena i riket sid. 168 meddelat, hafva, med tillämpning af här ofvan anförda bestämmelser, rekognitions-skogar, indelade till hemman om tillhopa 276,921 mantal, försålts till verksegare mot köpeskillingar, hvilkas sammanräknade belopp utgör allenast 23,423 kronor 41 öre.

Då i Kongl. förordningen angående skatteköp den 19 September 1723 såsom allmän grundsats stadgades, att åbon skulle framför andra

ega att lösa sitt innehafvande hemman till skatte, gälde detta likväl ej de kronohemman, som voro belägna i orter, der ädlare samt manufakturverk funnos, och hvilka af Bergskollegiet förklarades vara för något verk omistliga. Skatteköp af dessa hemman var förbjudet; men kort derefter blef genom Kongl. brefvet den 16 Augusti 1731 förordnad, att ej allenast nyssnämnda utan äfven de inom jernbergslagen belägna kronohemman, som befunnos lända verken till styrka och vara derifrån omistliga, skulle af verkens egare få köpas till skatte framför åbon, med förbehåll att denne skulle vara odrifven. Förhållandet emellan bruksegaren, såsom innehafvare af skatterätten, och hemmansåbon bestämdes sedermera närmare genom Kongl. brefven den 23 September 1747 och den 28 Januari 1757 sålunda: att åbon, hvilken skulle vara odrifven, så länge han fullgjorde sina skyldigheter efter husesynsordningen och icke nyttjade skogen annorlunda än efter allmänna lagen och författningarna, icke fick med flera dagsverken belastas, än som i jordeboken vore hemmanen påförda; att bruksegaren, som var kronan ansvarig för räntan, egde att efter öfverenskommelse med åbon förvandla densamma uti kolning och körslor emot samma betalning, som skattebönder åtnjöto, hvarvid dagsverken borde efter ortens markgång beräknas och härutöfver inga besvär åbon påläggas; att bruksegaren hade frihet att med egen betjening så nyttja skogen, att den för framtiden kunde ega bestånd och, der lägenhet dertill fans, jemväl uppodla åker och äng, så vida åbon det ej sjelf förmådde, och derigenom ej förorsakades men och intrång; att åbon ej kunde betagas ett sådant bruk af hemmanets skog, som fordrades till hemmanets vidmakthållande genom byggnader och stängsel med mera, men att det ej vore honom tillåtet att afföra skog eller kol till någon annan än den, som egde skatterättigheten, när denne efter gångbart pris därför erlade betalning; samt att åbon var förbunden att låta jordegaren framför andra mot skäligen betalning njuta de dagsverken och körslor, som utom dem, hvilka tillkommit genom hemmansräntans förvandling, kunde efter öfverenskommelse åstadkommas. Skatterätten till ifrågavarande hemman förlorades dock, om det bruk, till hvars förmån skatteköpet egt rum, nedlades. I sådant fall skulle nemligen, enligt Kongl. förbudet mot flyttning af smiden och hamnarskatt den 11 December 1766, de under bruket lydande hemman hemfalla till kronan eller bördeman, dock skulle i förra fallet åbon vid sin lösningsrätt bibehållas emot köpeskillingens erläggande till kronan, utan att bruket någon åborätt tillerkändes. Då nödig bestämmelse saknades, huruledes med de till brukens understöd skattesålda kronohemman borde förhållas, i det fall

att ingen till åboskapet berättigad af den siste åbons släkt qvarlefde, anhöllo Rikets Ständer vid 1853—1854 årens riksdag, att Kongl. Maj:t måtte förordna, huru med antagande af åbo å dessa hemman skulle förfaras, då vid inträffad åboledighet icke någon till åboskapet berättigad person af den siste åbons släkt finnes. Med anledning häraf har Kongl. Maj:t jemlikt bref den 3 Februari 1855 förklaradt, att, då vid inträffande åboledighet å ifrågavarande slags hemman icke någon till åboskapet berättigad person af den siste åbons släkt finnes, besittningsrätten å hemmanet, så vida bruket ej blifvit nedlagdt, skulle tillkomma bruksegaren samt denne således ega att såsom åbo detsamma innehafva med de rättigheter och skyldigheter för öfrigt emot kronan, som författningarna föreskrefve, hvaremot, så framt vid dylik åboledighet bruket vore nedlagdt, det uti Kongl. förbudet mot flyttning af smiden och hamnarskatt af den 11 December 1766 för sådan händelse meddelade stadgande, att skatterätten skulle hemfalla till kronan, borde lända till efterrättelse. Numera är det, jemlikt Kongl. kungörelserna den 24 Maj 1878 och den 23 December 1881, medgifvet åbon att öfverlåta åborätten åt bruksegaren och denne sistnämnde att öfverlåta skattemannarätten åt åbon.

Från äldre tider tillbaka hafva om bergshandteringen i allmänna författningar åtskilliga bestämmelser varit meddelade rörande dels nya verks anläggning, så att desamma ej skulle lända till förfång för äldre privilegierade verk, dels tillverkningens belopp vid hvarje särskildt verk, dels ock tillgodoseendet af verkens behof af kol, ved och till kolning tjenlig skog. Dessa inskränkningar vid bergshandteringsens bedrivande hafva dock i senare tider borttagits.

Genom Kongl. förordningarna den 27 April 1846 och den 22 Februari 1850 upphäfdes de inskränkningar i jordegarens dispositionsrätt till kol, ved och till kolning tjenlig skog, som förut till bergverkens förmån varit stadgad, och genom Kongl. förordningen den 20 September 1859 lossades de från äldre tider bibehållna band å bergshandteringen, så att densamma icke vidare underkastades särskilda inskränkningar eller andra föreskrifter för rörelsens bedrivande än dem, som gälde för likartade näringar. Äfven de om ifrågavarande närings särskilda beskattning från äldre tider qvarstående bestämmelser hafva efter hand ändrats. I anledning af Rikets Ständers enligt skrifvelse den 7 Mars 1860 fattade beslut befriades nemligen genom Kongl. kungörelsen den 14 December samma år stångjernstillverkningen inom hela riket från hamnarskatt, samt alla hyttor, belägna utom de privilegierade bergslagerna, från tackjernstionde. Hvad deremot den

med vissa privilegier gynnade tackjernstillverkningen inom bergslag angick, ansågo Rikets Ständer densamma icke böra medgifvas någon eftergift af tackjernstionden, så vida icke bergslagerna förklarade sig villiga att afstå från sina särskilda friheter och förmåner. Sedermera har Riksdagen enligt skrifvelse den 19 Maj 1871 medgifvit, att skyldigheten inom privilegierad bergslagsort till utgörande af tackjernstionde äfvensom af skattejern- och hyttegälsjern, der någondera af dessa senare afgiftsposter blifvit åsatt och ännu qvarstode, finge för framtiden upphöra, mot det att hemman och lägenheter inom de bergslag, som icke redan vore underkastade ordinarie rotering, blefve efter det rotetal, till hvilket de vore extra roterade, ålagda rotevakansafgifter till hälften mot annan roterad jord i samma län, samt att hvarje hemman och lägenhet inom privilegierad bergslagsort, som i sin egenskap att tillhöra sådan ort åtnjöte någon frihet i afseende å ränta, blefve till hälften åsatta de skyldigheter härutinnan, som med författningarna öfverensstämde; och har Kongl. Maj:t med bifall här till den 9 Juni 1871 utfärdat kungörelse i ämnet.

Äfven hvad de så kallade ädlare verken angår, har, efter det Riksdagen i skrifvelse den 24 Maj 1877 bifallit Kongl. Maj:ts i ämnet aflåtna proposition, genom Kongl. kungörelsen den 10 Augusti samma år förordnats, att, med undantag tills vidare för Sala silfververk och Höganäs stenkolsverk, alla öfriga verk, som vore förpligtade till bergverksstiondes utgörande, skulle befrias från dylik tionde, dock skulle hvad sålunda blifvit stadgadt icke, förr än Kongl. Maj:t särskildt derom förordnade, gälla för åtskilliga uppräknade verk. Orsaken till sistnämnda undantag berodde derpå, att vissa af de ädlare verken, hvilka voro försedda med särskilda privilegier, enligt Riksdagens förberörda skrifvelse borde från tiondes utgörande befrias endast under vissa förbehåll, bland hvilka här böra nämnas, att egarne till de verk, åt hvilka bergslagsallmänningar voro upplåtna, skulle antingen till kronan afstå all rätt till dessa allmänningar eller ock till fulla värdet lösa desamma, samt att, der rekognitionsskogshemman vore med verken förenade, egaren skulle till kronan erlagga skilnaden emellan uppskattningsvärdet å hemmanen och den vid deras skatteköpande erlagda köpeskilling.

Af denna redogörelse torde det vara uppenbart, att jernverken, hvilka kommit i åtnjutande af förmånen att få, efter rekognitionsskogarnes indelning och skattnäggning till hemman, skattnlösa desamma mot en i förhållande till det verkliga värdet ringa köpeskilling, blifvit i hög grad gynnade, då vid tiondens eftergifvande något anspråk på rekognitionss-

skogshemmanen icke från kronans sida framstälts, på sätt förhållandet varit hvad de ädlare verken angår. Vid försäljningar till bruken af rekognitionsskogshemmanen har syftet varit enahanda som med den ursprungliga upplåtelsen af de allmänningar, hvaraf hemmanen bildats, eller bergshandteringens understödjande och uppmuntran. Räntan af rekognitionsskogshemmanen har trädt i stället för den förra arrende- eller rekognitionsskogsafgiften, och äfven uti dessa hemmans räntor har jemlikt Kongl. kungörelsen den 5 Juni 1885 en nedsättning med 30 procent från och med innevarande år egt rum. Skulle nu, såsom Herr Bäckströms förslag innebär, kronan afstå från rättigheten att föra talan om rekognitionsskogshemmans återvinnande, i händelse de skiljas från bruk, till hvars understöd de blifvit anslagna, eller i händelse sådana bruk nedläggas, så komme staten för afståendet till enskilde af en mängd värdefulla jordegendomar icke att åtnjuta någon annan ersättning än de ännu qvarstående 70 procent af räntan å rekognitionsskogshemmanen. På grund af dessa förhållanden eger enligt Utskottets åsigt staten fullt fog att fortfarande fasthålla grundsatsen, att ifrågavarande hemman skola vara oskiljaktigt förenade med det verk, till hvars understöd de blifvit skattesålda.

Hvad åter angår den andra gruppen af hemman, eller dem, hvilka bruksegaren berättigats att skatteköpa framför åbon, kan en sådan eftergift till bruksegarens förmån, som blifvit af Herr Bäckström ifrågasatt, icke ega rum, utan att den åbon tillförsäkrade rätt trädas för nära; och har i något fall genom åbostammens utslocknande äfven åborätten tillfallit bruksegaren, måste med afseende derå, att, om skatteköpet ej egt rum, hemmanet skulle hafva hemfallit under kronans disposition, om ett sådant hemman gälla hvad här ofvan blifvit anfördt i afseende å rekognitionsskogshemmanen.

På grund af hvad sålunda förekommit hemställer Utskottet,

a) att Herr Bäckströms ifrågavarande motion må af Riksdagen lemnas utan afseende.

De under bruken skatteköpta hemman, å hvilka finnas åbor, kunna jemlikt Kongl. kungörelsen den 24 Maj 1878 skiljas från de bruk, till hvilkas förmån hemmanen blifvit sålda till skatte, derigenom att åbon af bruksegaren inköper skatterätten; och i sådan händelse förverkas icke densamma genom brukets nedläggande. Denna omständighet skulle, på sätt Herr Wærn anmärkt, kunna af en bruksegare begagnas på det sätt, att

han, för att få den i skattebrevet intagna bestämmelsen, att hemmanet skall vara oskiljaktigt förenadt med bruket, undanröjd, först säljer skatterätten till åbon och sedermera af denne inköper hemmanet med full egande- och dispositionsrätt. Om åter bruksegaren med bibehållande af skatterätten inköper åborätten, qvarstår stadgandet om hemmanets oskiljaktighet från bruket orubbadt. Vål skulle borttagandet i sistnämnda fall af omförmälda, vid skatteköpet bestämda villkor med afseende å den förman, som derigenom komme bruksegaren till del, för honom kunna innebära en eggelse att genom hvarjehanda medel söka för åbon förringa värdet af hans åborätt, för att dymedelst lättare åtkomma densamma; men faran härför torde numera icke vara af den betydelse, att den ifrågasatta förändringen, så vidt den i öfrigt befinnes lämplig, af sådan anledning bör undanskjutas. Då ifrågavarande stadgande kan på ofvan angifna sätt kringgå, samt bruksegaren genom inköp af åborätten måste anses hafva inträdt i den förre åbons alla rättigheter, synes det vara lämpligt, att bruksegaren i detta fall öfver hemmanet tillerkännes lika fullständig egande- och dispositionsrätt, som skulle hafva tillkommit åbon, derest denne af bruksegaren inköpt skatterätten.

Med afseende härå och med anledning af Herr Wærns omförmälda motion får Utskottet hemställa,

b) att Riksdagen må i skrifvelse till Kongl. Maj:t anhålla, det behagade Kongl. Maj:t taga i öfvervägande, huruvida icke en förändring i ofvan antydda syfte bör vidtagas uti nu gällande bestämmelser rörande bruksegares egande- och dispositionsrätt till sådana under bruk skatteköpta hemman, till hvilka bruksegaren från åbon inköpt åborätten, samt derefter till Riksdagen göra den framställning, som må finnas erforderlig.

Stockholm den 13 April 1886.

På Stats-Utskottets vägnar:

GUSTAF SPARRE.